

O intuiciji - razumeti ali zagledati resnico

BENJAMIN JURMAN

Pedagoški inštitut,
Gerbičeva 62, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Psihologi se pojmu intuicije, ki ga je doslej obravnavala le filozofija, najraje izognejo. Ta prispevek, v nasprotju s tem, poskuša pojem intuicije prikazati kot psihološki problem. V ta namen poskuša najprej prikazati strukturo človekovega duha, ki omogoča osebnosti spoznavno in učinkovalno funkcijo. V tem okviru obravnava funkcijo zavesti, funkcijo ne-zavesti in se v celoti distancira od funkcije podzavesti. Opredeli funkcijo logike, ki obravnava pojave na manifestnem nivoju, in funkcijo intuicije, ki jih obravnava na latentnem nivoju. Prikaže filozofska pojmovanja intuicije in psihološka prizadevanja za pojasnitev tega pojava. Na koncu opozori tudi na nekatere uveljavljene forme intuicije, ki ji ljudje uporabljajo v vsakdanjem življenju.

Ključne besede: človekov duh, zavest, ne-zavest, podzavest, logika, intuicija, manifestno, latentno, vpogled, transformacija, dolge asociacije, slutnja, sum, namera

ABSTRACT

ON INTUITION – TO UNDERSTAND OR TO CATCH SIGHT OF THE TRUTH

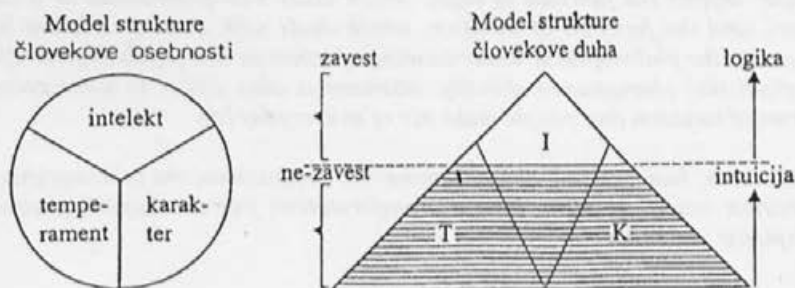
The concept of intuition, which until now has been treated only by philosophy, is largely avoided by psychologists. In contrast, this contribution attempts to represent the concept of intuition as a psychological issue. To this end, it primarily attempts to represent the structure of the human mind that makes possible the function of recognition and effect for the personality. Within this framework, the function of consciousness and the function of the unconscious are dealt with, and this is kept separate from the function of the subconscious. The paper defines the function of logic, which deals with phenomena at a manifest level, and the function of intuition, which deals with them at a latent level. It presents the philosophical understanding of intuition and psychological efforts to explain this phenomenon. Finally, attention is also called to some recognised forms of intuition that people make use of in everyday life.

Key words: human mind, consciousness, the unconscious, the subconscious, logic, intuition, manifest, latent, insight, transformation, free association, premonition, suspicion, intention

Kaj je intuicija

Človekov *duh* je spoznavno področje njegove osebnosti, ki mu omogoča razumevanje (refleksijo) vseh aktivnosti, ki se dogajajo v njej. Po strukturi sestoji iz *zavesti in ne-zavesti*. Človekov duh lahko primerjamo z ledeno goro. To, kar gleda iz vode, je zavest, kar pa je pod gladino, je ne-zavest. To pomeni, da je zavest po obsegu vedno manjši del človekovega duha, ne-zavest pa njegov večji del. Zavest je razumsko spoznavno področje, katerega produkt je vedno mišljenje, ki deluje po zakonih logike. V nasprotnem primeru pa ne-zavest nima značaja razumskega spoznanja, procesi v tem okviru se odvijajo na nekakšnem nezavednem nivoju, ki deluje po zakonih intuicije, ti pa so nam zaenkrat še precej nepoznani. Človekov duh s pomočjo zavesti pri razmišljanju vsak pojav ali stvar razčleni na njune sestavne dele in na tej osnovi ugotavlja njuno strukturo in povezave z drugimi pojavi in stvarmi. Pa to še vedno ni dovolj dobro. Z analitičnim mišljenjem človek drobi naprej tudi dele stvari in pojavov na vse manjše in manjše enote, da bi se tako dokopal do bistva stvari in pojavov, toda ta bistva ostanejo skrita, ker tako razstavljenega pojava ali stvari ni mogoče več spraviti v celoto. Take vrste razmišljanje je podobno otroku, ki je sposoben razstaviti budilko, sestaviti pa je ne zmore več. Nasprotno pa človekov duh pri nezavednem mišljenju pojavov ali stvari ne analizira, temveč poskuša dojeti njihovo strukturo na sintetični način, to je z vpogledom. V tem miselnem procesu se ničesar ne razčlenjuje, temveč se bistvo stvari in pojavov direktno zagleda. Vpogled je le ena izmed oblik delovanja intuicije, teh oblik pa je, kot bomo videli kasneje večje število, niso pa še raziskane. Intuicijo je mogoče opredeliti kot več ali manj nezaveden miselni proces, ki se odvija v ne-zavesti, končni produkt tega procesa pa stopi človeku v zavest in ga ta zagleda kot gotovo rešitev. Ko človek razmišlja na analitični način, uporablja logiko zato, da bi prišel neki stvari do dna. Ta miselni proces je odraz njegovega zavednega hotenja, toda enako velja tudi, ko uporabi pri miselnem iskanju intuicijo, le da se tu med postavitvijo problema in njegovo rešitvijo vrine še nezaveden proces, ki z njegove strani ni kontroliran, medtem ko je pri logičnem mišljenju kontroliran v celoti in skozi ves proces. Oba miselna procesa sta odraz človekovega hotenja, razlika pa je v tem, da je analitično mišljenje v naši kulturi utečeno in razmeroma nezahtevno, intuitivno pa neutečeno in zelo zahtevno. Prvo je odraz namerne vzgoje in izobraževanja, drugo je odraz samovzgoje.

Človekov duh je refleksija delovanja njegove osebnosti, zato je njegova struktura neposredna projekcija strukture osebnosti. Ta sestoji iz temperamenta, intelekta in karakterja in iz enakih segmentov sestoji tudi duh človeka. Čim pa upoštevamo to povezanost obeh struktur, lahko oblikujemo model človekovega duha in način njegovega delovanja. To nam nazorno pokažeta naslednji sliki:

Slika 1

V zavesti oblikovana misel je praviloma čista racionalna tvorba, ki temelji na zakonih logike. Zelo redko ima primesi, ki izvirajo iz temperamenta ali karakterja, in še ko se pojavijo te primesi, je to nezaželeno, in zato taka misel nima prave teže. Povsem drugače pa je, ko se misel dvigne iz dna ne-zavesti. Taka misel je podvržena zakonom intuicije in integrira v sebi elemente intelekta, temperamenta in karakterja. Posebno zadnja dva tvorita naboj te tvorbe z vidika doživljanja in vrednotenja. Ko taka tvorba stopi v zavest, nima racionalnega značaja in je dojemljiva le človeku, ki jo je proizvedel. Ta jo mora šele prirediti za svet obstoječega znanja, torej verificirati, da postane taka misel dostopna tudi drugim. Ko je Nikola Tesla ob sprehodu ob Donavi narisal v pesek krog in vanj postavil svastiko, da bi prijatelju obrazložil asinhronski motor, je bil edini človek, ki je razumel narisani simbol in mnogo časa je preteklo, da mu je uspelo izdelati pravi delujoči asinhronski elektromotor. Zavest s svojo logiko je nekakšen dežurni kompjuter, ki omogoča človeku, da sproti rešuje probleme, medtem ko je ne-zavest proizvajalec ustvarjalnih idej.

Če poskušamo sedaj to abstraktno razlago delovanja človekovega duha prizemljiti, moramo pogledati, kaj ve o tem znanost, predvsem pa fiziologija. Nobenega dvoma ni, da je človekov duh neposredno odvisen od delovanja centralnega živčnega sistema. Tega ni mogoče zanikati, vendar je ta sam po sebi predvsem oblikovalec zavesti, v kateri ima glavno vlogo intelekt. Za eksploatacijo ne-zavesti pa so poleg centralnega živčnega sistema zelo pomembne žleze z notranjim in zunanjim izločanjem, ki opredeljujejo moč človekove presnove in s tem njegov energetski potencial. Ta šele omogoči, da se iz dna ne-zavesti dvignejo v zavest izvorne misli in ideje. Možganska skorja je sektor zavesti, torej dežurni kompjuter za reševanje sprotih in načrtovanih problemov. Čim se v njej oblikujejo rešitve kot novi pojmi ali spretnosti, posreduje prve v spomin, druge pa (motorične pojme) v male možgane. V fiziološkem pomenu mora biti možganska skorja vedno prosta, da lahko načne kakršnekoli probleme, ki se porajajo pred človekom. Kako v centralnem živčnem sistemu deluje ne-zavest, pa fiziologija ne zna pojasniti. Peter Russel v svoji Knjigi o možganih trdi, da deluje leva hemisfera velikih možganov po zakonih logike, desna pa po zakonih intuicije. To bi pomenilo, da se zavest oblikuje v levi, ne-zavest pa v desni hemisferi velikih možganov. Naša hipoteza pa je: misli z dna ne-zavesti se lahko dvignejo v zavest samo zaradi velikega energetskega potenciala posameznika. Tu se pojavijo dolge in nepredvidljive asociacije, ki obstoječe resnice pokažejo v povsem novi luči. Iz vsega tega sedaj lahko zaključimo samo eno, o delovanju zavesti in ne-zavesti komaj kaj vemo na manifestnem nivoju, medtem ko na latentnem nivoju (na nivoju bistva) ne vemo skoraj nič.

Vendar to ni tako tragično. Nemški filozof Emanuel Kant je na svojevrsten način dokaj dobro osvetlil problem človekovega spoznavanja. Njegova spoznavna teorija, ki je danes temelj znanosti (fenomenologija) opozarja, da so stvari spoznavne na dva načina, in sicer kot stvari za sebe (*Ding für sich*) in stvari po sebi (*Ding an sich*). Za človeka so spoznavne le na manifestnem nivoju, kakor jih on vidi z vidika njihove pojavnosti, niso pa spoznavne na latentnem nivoju, to je na nivoju skritih struktur, ki stvarjem opredeljujejo njihovo pojavnost. Znanost je iz Kantove fenomenologije povzela svojo spoznavno teorijo, imenovano pozitivizem. Če damo stvari in pojave v neki vrstni red, nam ta pokaže zakonitost, na kateri so zgrajeni. To pomeni, da znanost obravnava pojave in stvari le na manifestni, ne pa tudi na latentni ravni. Korak naprej v spoznavanju stvari in pojavov je napravil nemški filozof Edmund Husserl, ko je zatrdil, da so človeku spoznavne tudi stvari po sebi, to je njihova notranja struktura (bistvo). Pri tem ne smemo uporabiti analitičnega mišljenja, temveč intuicijo. Zanj je intuicija duhovno zrenje bistva stvari mimo pojavnih oblik. To z drugo besedo pomeni, da človek lahko spoznava ne samo stvari za sebe, temveč tudi stvari po sebi. Stvari so spoznavne tako na

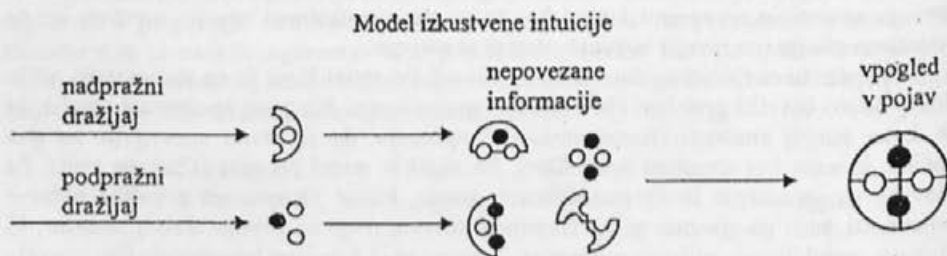
manifestnem nivoju, ki za zdaj zadovoljuje znanost, kakor tudi na latentnem nivoju, kamor se bo morala znanost še prebiti. Ne gre samo za spoznavanje zakonitosti na ravni forme stvari in pojavov, temveč za raven njihovega bistva.

Kaj mislijo o intuiciji filozofi?

Največji prispevek k razkrivanju pojava intuicije imata prav gotovo filozofija, ki je skozi zgodovino nenehno odpirala ta problem, in psihologija, ki se je začela z njim ukvarjati šele v dvajsetem stoletju. Poglejmo, kaj mislijo o tem pojavu filozofi. Pri pregledu njihovih pojmovanj intuicije je opaziti, da njihove opredelitve tega pojava niso enotne, vendar imajo vsaj dve skupni določilnici. Prva je v tem, da z intuicijo neposredno dojamemo stvarnost na relaciji subjekt objekt, pri čemer so funkcije človekove zavesti večinoma izključene, druga pa je v tem, da je spoznanje nenadno ter zunaj zavestne kontrole. Kljub tema dvema skupnima določilnicama pa gledajo filozofi na intuicijo z vsebinskega vidika dokaj različno, vendar bi bilo mogoče vse njihove poglede v tej smeri razporediti v šest kategorij. Intuicija je lahko:

- zaznavno spoznanje (izkustvena intuicija);
- dojemanje stvarnosti mimo zavesti (spoznavna intuicija);
- duhovno zrenje bistva stvari mimo njihovih pojavnih oblik (eidetska intuicija);
- instinkt za neposredno spoznavanje (biološka intuicija);
- gledanje idej (nadizkustvena intuicija);
- ekspresija (izrazna intuicija).

Izkustvena intuicija temelji na zaznavanju nekega pojava in subjektivih izkušnjah v zvezi z njim. Ta zagleda, zasliši, otipa ali kako drugače zazna neki pojav, hkrati pa ima veliko izkušenj z naravo tega pojava. Vsi ti zunanji znaki pojava so le posredno povezani z njegovim bistvom. Med temi dražljaji pa je veliko tudi podpražnih, ki se jih subjekt niti ne zaveda. Oboji skupaj pa oblikujejo neko celoto s subjektivim izkustvom in to prepozna bistvo pojava. Celoten proces se odvije v ne-zavesti in se od tam prebije v zavest, kjer se spremeni v spoznanje. V resnici gre za proces, ko subjekt poseduje vrsto nepovezanih informacij o nekem pojavu, dodatni dražljaji, ki so lahko nadpražni in podpražni, pa nenadno te informacije oblikujejo v celoto. Sinteza nastane v ne-zavesti in se odbije v zavest v obliki vpogleda v pojav:

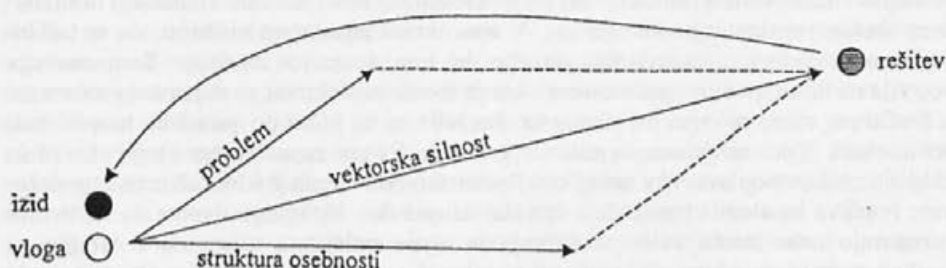

Slika 2

Spoznavna intuicija predstavlja dojemanje stvarnosti mimo zavesti. Nemška filozofa Fichte in Schelling jo opredeljujeta kot umsko dojemanje, s katerim človekov duh neposredno odkriva svojo ustvarjalno samodejavnost. To razmeroma zapleteno filozofsko formulacijo je izredno poenostavljeno pojasnil psiholog Trstenjak z uvedbo pojma vektorska silnost. Pri razmišljanju o nekem problemu človek v zavesti ne more najti

rešitve, tedaj vključi v ne-zavest vlogo, ki jo vektorsko naravna proti neki točki v temni globini neobstoječega. Za zdaj še nepoznani algoritmi ne-zavesti počasi meljejo proti točki, določeni z vektorsko silnostjo, ki je v bistvu rešitev problema, od koder se ta povratno odbije v zavest kot izid v funkciji spoznanja. Ta relacija med vlogo in izidom je lahko časovno kratka, lahko pa tudi zelo dolga. Vse je odvisno od kompleksnosti pojmovnih sklopov, ki so povezani z rešitvijo problema.

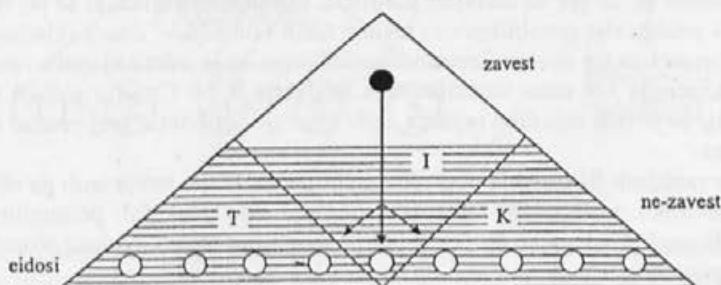
Model spoznavne intuicije

Slika 3

Eidetsko intuicijo je odkril nemški filozof Husserl. Eidosi so z vidika njegove filozofije bistva stvari. Husserlovo zrenje bistva predmetov in stvari mimo njihovih pojavnih oblik je v bistvu eksistencialistična spoznavna teorija, ki poskuša s pomočjo intuicije odkriti bistva stvarnosti, to je eidose. Kant bi temu rekel, da gre za odkrivanje "stvari po sebi". Eidetska intuicija ni nekaj slučajnega, temveč čista metoda spoznavanja. Precej nejasen pa je pojem "duhovno zrenje", ki opredeljuje, kako mora subjekt naravnati svoj duh, da bo uspešen pri uporabi te metode spoznavanja. Če pojmujeemo človekov duh kot celoto, ki je sestavljena iz zavesti in ne-zavesti, postane pojem duhovno zrenje nekoliko bolj jasan. Človekov duh prodira proti bistvom stvari iz zavesti v ne-zavest s celotnim osebnostnim potencialom, kar je izjemno zahtevno in tega ne zmore vsakdo. Ta metoda spoznavanja je popolnoma subjektivna in jo mora oblikovati vsak subjekt na način, ki ustreza njegovi osebnosti. Za eidetsko intuicijo je značilno dejstvo, da subjekt rešitev dobesedno zagleda.

Model eidetske intuicije

Slika 4

Instinkt je dedna in urojena zmožnost živih bitij, posebno živali, da opravljajo nehotna in nezavedna smotrna dejanja. V ta okvir uvršča francoski filozof Bergson v skladu s svojo filozofijo življenja tudi instinkt za neposredno spoznanje pri človeku. V tem primeru je mogoče govoriti o biološki podlagi intuicije, ki je tudi pri človeku vtisnjena v ne-zavest, ker je zavest ne pozna. Iz tega bi se dalo sklepati, da je forma nezavednega spoznavanja starejšega nastanka kot forma zavesti (logija). Biologi menijo, da so žleze pri človeku starejšega nastanka kot pa centralni živčni sistem. Živčno tkivo se je razvilo iz žleznega. V tem pogledu bi bilo mogoče trditi, da je v živčnem sistemu še vedno vtakano veliko instinktov, ki pa jih človek, ki živi v varnem kulturnem in socialnem okolju, enostavno ne razvije več. V tem okviru pa obstaja možnost, da se tak instinkt neposrednega spoznavanja razvije in ima funkcijo intuicije. Bergsonovega pogleda na intuicijo ni mogoče zavreči, ker je forma instinktivnega dojetja stvarnosti v živalskem svetu povsem prevladujoča. Pojavlja se ne samo pri primatih, temveč tudi pri insekth. Tako na primer termiti v argentinski Pampi zapustijo termitnjak, ko ni še nobenih znakov poplave, le v nekaj stokilometrsko oddaljenih Andih začne močno deževati. Poplava bo sledila morda šele čez štiri ali pet dni. Nobenega dvoma ni, da termiti registrirajo neke znake velikega deževja in nanje refleksno odreagirajo. Ali gre za majhno stopnjo povečane vlažnosti, ali za vibracije v zraku, to ni znano. Dejstvo je, da na take zaznave odreagirajo instinktivno in se na ta način umaknejo poplavi.

Platonovo pojmovanje intuicije je povezano z njegovim filozofskim pogledom na stvarstvo. Platon loči dva sveta, in sicer svet idej, ki je popoln in absoluten, ter ga gleda duša pred rojstvom, in svet posnetkov idej, to je stvarnost. Človekovo učenje temelji na prepoznavanju sveta idej v boljših ali slabših posnetkih predmetov in stvari v stvarnosti. Če pa človekova duša motri ideje mimo stvarnosti, tedaj gre za intuicijo, ki ima nadizkustveni (transcendentalni) značaj. Sodobna znanost se takemu pogledu na intuicijo sicer posmiha, kar pa je neupravičeno. Kakor hitro začnemo analizirati človeške produkte, se znajdemo v antropomorfizmu in prav tu zlahko opazimo del Platonovih idej. Vsa vozila imajo spredaj podobo človeškega obraza, vsa plovila imajo spredaj kljun, vse spojnice sestojijo iz vtičnice in vtikača, kar ponazarja idejo spolnih udov pri človeku. Prav tako podobno naletimo na svet idej pri proučevanju stvarnosti. Zaradi vsega tega je mogoče sprejeti tudi Platonovo tranendentalno intuicijo kot del obrazložitve form intuicije.

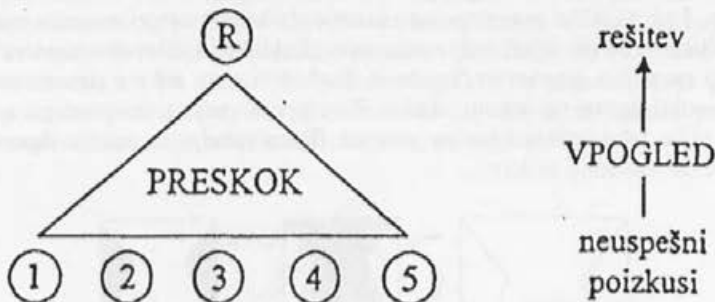
Italijanski filozof Croce vidi v ekspresiji izrazno intuicijo umetnikov. Ekspresija je taka vrsta spoznanja, ki se dvigne iz globin človekove ne-zavesti in ima značaj čustvenega doživetja. Izraz občutja tega doživetja potem ti oblikujejo v svojih umetniških stvaritvah. Treba je vedeti, da so emocije hudo gibalo različnih tokov človekove nezavesti, posebno še, če gre za nerešene konflikte. Občutje umetnika, ki se pri tem dvigne v zavest, pa predstavlja preoblikovano rešitev takih konfliktov. Znani skladatelj Hector Berlioz je napisal na tej osnovi Fantastično simfonijo, ki je odraz njegove neuresničene ljubezni. Ekspresija kot izraz umetnikovega doživetja je po Croceju globlja od ostalih form intuicije in je tudi nekoliko nejasna, toda emocije velikokrat prej prodro do resnice kot pa razum.

Prikaz različnih filozofskih pogledov na pojav intuicije, kakor smo ga oblikovali v tekstu, je nekoliko protisloven. Filozofske poglede smo poskušali prizemljiti s psihološkimi razlagami. Če tega ne bi storili, ne bi mogli doseči predvidene stopnje razumljivosti teh pogledov.

Trije psihološki pogledi na intuicijo

Psihologija kot znanstvena veda pojem intuicije komaj sprejema in ga večinoma razporeja med spoznavne funkcije ter ga uvršča med načine mišljenja. Vendar intuicija ni zgolj odraz človekovega intelekta, temveč odraz posebne aktivnosti človekove osebnosti. Tu ne gre samo za funkcijo razuma, temveč tudi za emocije in motivacijo. Z intuicijo so se ukvarjali psihologi različnih psiholoških šol, predvsem pa geštalisti, psihoanalitiki in behavioristi. V okviru geštalt psihologije je intuicija proizvod delovanja geštaltov (geštaltističnih zakonov), ki šibke psihične procese privedejo v zaključno obliko, ki potem subjektu omogoči spoznanje. V psihoanalizi se intuicija pojasnjuje z odnosom med zavednim in nezavednim delom osebnosti. Pri intuiciji pride do preboja nezavednega v zavest s tem, da je bil predhodno v ne-zavesti opravljen določen "spoznavni" proces. Ta akt doživlja subjekt kot neposredno spoznanje. Intuicija je prežeta z vsebino nezavednega. V nasprotju s tem pa behavioristi pripisujejo intuicijo posledicam procesa učenja, ki oblikuje pri subjektih neke posplošene obrazce spoznavanja. Kljub tem prispevkom o intuiciji je sodobna objektivna psihologija do tega pojava zelo sumničava in rezervirana. Očitno pa je, da problema ustvarjalnosti ne bo mogoče pojasniti zadovoljivo, dokler ne bo rešen pojav intuicije. Zanimivo je, da so geštalisti proučevali predvsem človekovo zavest, psihoanalitiki ne-zavest in behavioristi človekovo obnašanje. In v tem okviru so proučevali tudi pojav intuicije. Od tod je razumljivo tudi to, kako so proučevali pojav intuicije.

Znani geštaltistični psiholog Wolfgang Köhler je proučeval reševanje problemov pri šimpanzih. Pri teh živalih je bilo pri reševanju problemov vedno opaziti podobno ali celo povsem enako reagiranje. Po nekaj neuspešnih poskusih so se opice umirile, in nato z enim samim poskusom pravilno rešile problem. Rešitev so si zapomnile in pri ponovnih poskusih niso več delale napak. Njihova rešitev problema ni imela manifestnega, temveč latentni značaj, ni bila dosežena na predmetnem, temveč na mentalnem nivoju. Takemu načinu reševanja problemov pri živalih je Köhler dal naziv vpogled. Rešitev je nastopila nenadno in ni imela skoraj nobene zveze z neuspešnimi poizkusi. Problem je mogoče prikazati takole:

Slika 5

Pri tovrstnem reševanju problema ni nobenega dvoma, da je med neuspešnimi poizkusi in rešitvijo določen prepad, katerega je šimpanz preskočil na mentalni način, ki nima značaja miselne analize, temveč prej neko formo intuicije. Med neuspešnimi poizkusi in rešitvijo pa je vendar prišlo do določene asociativne povezave, ki je omogočila živali vpogled v situacijo. Kasneje sta Maier in Dunker opravila nekaj poizkusov

z večfunkcionalno uporabo orodja. Študenti so pri reševanju problemov uporabljali kladivo kot podstavek, kot utež na vrvi, in podobno, preden so odkrili, da z njegovo osnovno funkcijo (zabijanje) ne morejo rešiti problema. Tudi pri njih se je po nekaj neuspešnih poizkusih pojavila nenadna rešitev v obliki vpogleda. Vpogled je torej forma intuicije, ki je značilna za človeka, toda tudi za najbolj razvite živali. Pri tem pa se odpira vprašanje, kaj pa če je intuicija dana še nižje razvitim živalim. Termiti zapustijo termitnjak nekaj dni, preden bo prišlo do poplave. Ameba, kot najbolj preprosta žival, se približuje hrani na osnovi kemične reakcije med njeno protoplazmo in v vodi raztopljenimi molekulami hrane. Ptice selivke vsako leto potujejo v južne kraje po natančno določeni poti in se spet vračajo nazaj po isti poti. Nobenega dvoma ni, da tu ne gre za noben vpogled, pač pa zagotovo za neko instinktivno (biološko) v organizem vtisnjeno formo intuicije, ki je uravnavana refleksno s spremljajočimi dražljaji.

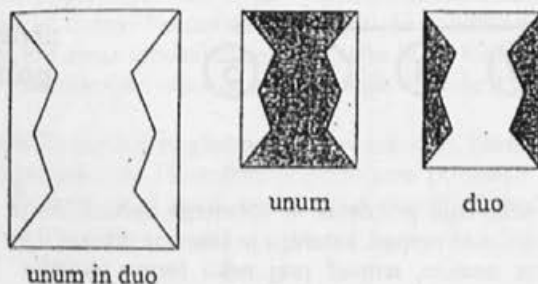
Vsi ti dražljaji, ki bodisi omogočijo pri človeku vpogled ali zgolj refleksno, vendar smotno ravnanje živali nižje vrste, skupaj nakazujejo neke forme intuicije nižje vrste. Odpira se vprašanje, kaj je tisto, kar šibke psihične procese privede pri človeku v zaključeno obliko, ki omogoči spoznanje. Gešalt psihologi trdijo, da so to gešaltistični zakoni. Teh je več in zaradi boljšega razumevanja bomo navedli tri:

- celota determinira del
- načelo idealne oblike
- načelo figure in osnove.

Celota je vedno struktura, sestavljena iz delov. Glede na to, kako so deli strukturirani v celoto, pa je odvisno, kakšna bo manifestna slika te celote. Prav ta strukturiranost je latentna značilnost te celote, zato celota determinira dele. Ta strukturiranost pa je hkrati tudi vzorec, s pomočjo katerega je mogoče dojeti celoto. Če ugriznemo v jabolko, bomo iz tega dela v celoti dojeli, kakšen je ta plod. Posamični dražljaji bodo oblikovali šibke občutke, ti pa se bodo zlili v vzorec in tako omogočili spoznanje.

Tudi načelo idealne oblike pelje k podobnemu splošnemu vzorcu (eidosu). Če prerežemo krompir, dobimo nekakšno obliko kroga. Isto dobimo, če prežagamo deblo nekega drevesa, ali če z vilicami pretolčemo kurje jajce. Noben od teh presekov ni krog, toda idealna oblika, ki je skupna vsem presekom, pa je krog. Vsi ti preseki so pošvedrane okrogle oblike, ki omogočijo subjektu, da spozna njihovo bistvo, ki ga tvori idealni krog. Tudi tu šibke in nepopolne zaznave oblikujejo subjektu spoznanje bistva.

Gešaltisti so se ukvarjali tudi z nihanjem (fluktuacijo) človekove pozornosti in so tako naleteli na pojav, imenovan "unum in duo". Nekatere slike s simetrično strukturo prikazujejo neko figuro na nekem ozadju. Zaradi valovanja pozornosti pa subjekt vidi nekaj časa sliko tako, nekaj časa pa postane figura ozadje in ozadje figura. To nam nazorno pokaže naslednji prikaz:

Slika 6

Velika verjetnost je, da je pojav "unum in duo" v bistvu posledica prelivanja subjektive pozornosti, pri čemer je "unum" slika iz zavesti, "duo" pa slika iz ne-zavesti. Zanimovo je, da so konstruktorji računalnikov z vidika antropomorfizma nezavedno izkoristili za odnos med zavestjo in ne-zavestjo, ki ga nosijo v sebi, in sicer v obliki pozitivne in negativne slike na monitorju, kot ponazarja tale prikaz:

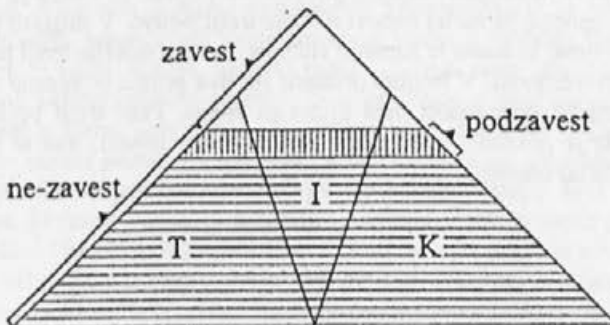
računalnikova zavest

računalnikova ne-zavest

Slika 7

Psihoanalitiki so se s problemom intuicije ukvarjali bolj obrobno, zato bomo ta problem poskušali pojasniti bolj iz konceptov Freuda, Junga in Adlerja, kot najvidnejših predstavnikov psihoanalize, ter Trstenjakove kritike psihoanalize. Psihoanalitiki so odkrili **podzavest** človeka, niso pa znali pojasniti njenega delovanja v celoti. Ker so bili to večinoma psihiatri, torej zdravniki, jih je daleč bolj kot teorija zanimala terapija nevrotičnih in deloma psihotičnih bolnikov. Zanje je značilno, da so bolj tipali, kot pa ugotavljali, kaj je podzavest. Temeljno njihovo področje je bilo v tem, katere neuresničene želje, potrebe in komplekse je bolnik potlačil v ne-zavest. S tem, kako pomembna je ne-zavest za področje človekove ustvarjalnosti, se niso ukvarjali. S tega vidika je Trstenjakova kritika psihoanalize povsem upravičena, ko trdi, da so ti odkrili le "motnje" ne-zavesti, ne pa njene "prečudovite logike". To pomeni, da je pojem **podzavest** popolnoma psihiatrični, ne pa psihološki pojem, ki se nanaša predvsem na potlačene neuresničene želje subjekta. To nazorno pokaže tale slika:

Slika 8

V podzavesti pa niso samo potlačene želje in potrebe (karakterni nivo), temveč tudi zapovedi in prepovedi (temperamentni nivo) družbe in kulture, v kateri živi subjekt. Vse to povzroča v njegovi osebnosti pritiske, ki jih ta potem razelektri s sublimacijo, to je tako obliko ustvarjalnosti, ki je družbeno sprejemljiva. Vendar s tem še ni rešen problem intuicije, to je spoznanja na nezavednem nivoju. Da bi to pojasnili, se je treba vprašati, kje je vhod v ne-zavest. Obstaja verjetnost, da se pojmi v človekovem spominu, ko ta dobiva z izobraževanjem in izkušnjami čedalje večjo razsežnost, začnejo postopoma pogrezati v ne-zavest. Pod delovanjem neuresničenih želja in potreb subjekta na eni strani in zapovedi in prepovedi kulture pa se oblikujejo nova spoznanja, ki iz nezavesti dvignejo v zavest. Takih integracij zavest, ki dela le na ravni logike, sama nikoli ne zmore.

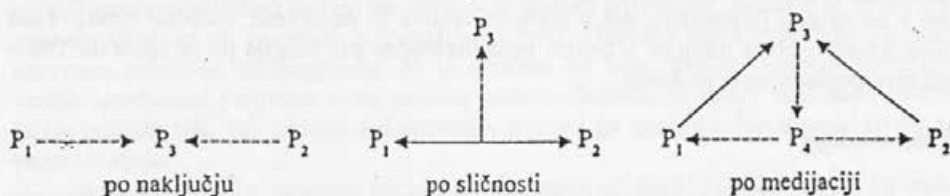
V tem pogledu je treba razumeti tudi delovanje nezavednega pri najvidnejših psihoanalitikih. Freud vidi delovanje nezavednega v libidu, seksualnem nagonu z dvema nasprotujočima silama (eros – thanatos). V spopadu teh dveh sil in človekovega izkustva prihaja do spoznanja na nezavednem nivoju človekove osebnosti. Jung poskuša z analitično metodo odkrivati individualno in kolektivno nezavedno, kjer imajo prevladujoč pomen socialne in kulturne norme. Pri tem opredeljuje intuicijo kot izostreno dojetanje in razumevanje komaj zavednih dražljajev. Intuicija je prežeta z vsebino nezavednega. Adler pa v povezavi s tem vidi delovanje nezavednega v pomanjkljivo zadovoljenem nagonu po uveljavljanju subjekta, kar povzroča različne osebnostne komplekse, ki jih ta sublimira na področju ustvarjalnosti. Na tej osnovi je sedaj jasno, da so najvidnejši psihoanalitiki dokaj dobro rešili problem spoznavanja na področju nezavednega, niso pa rešili problema intuicije.

S. A. Mednick, za katerega je značilna behavioristična orientacija, se je ukvarjal s problemom ustvarjalnosti in v tem okviru postavil eno najbolj razumljivih teorij o tem, to je asociacijsko teorijo ustvarjalnosti. Ustvarjalno mišljenje je zanj povezovanje pojmov v nove kombinacije, ki ustrezajo specifičnim namenom in zahtevam subjekta. Človek išče v svoji zavesti povezave med pojmi, ki še niso znane in jih hoče spoznati. Gre za povezave idej, ki so zelo oddaljene druga od druge, s ciljem, da odkrije smiselni odnos med njimi. Šolsko znanje običajno take ideje proglašajo za nespojilive, ker so pojmi ali v opoziciji ali pa se med seboj navidezno celo izključujejo. Prav tu pa gre za tako imenovane dolge asociacije. Mednick vidi v tem smislu tri vrste asociacij, in sicer asociacije, ki se pojavijo po:

- naključnem odkrivanju
- odkrivanju zaradi sličnosti
- odkrivanju zaradi mediacije.

V prvem primeru subjekt slučajno poveže dva pojma, za katera je v stroki rečeno, da nimata nič skupnega, in na tej osnovi odkrije tretji pojem. V drugem primeru poveže med seboj dva pojma, ki imata le zunanjo sličnost, in tako odkrije tretji pojem, ki odraža njuno notranjo povezanost. V tretjem primeru sta dva pojma povezana z nekim tretjim pojmom, medtem ko povezanost med njima ni znana. Prav tretji pojem pa omogoči subjektu, da odkrije povezavo med njima in s tem nov pojem. Vse te povezave lahko ponazorimo grafično takole:

Asociacije

Slika 9

Mednick je bil prepričan, da njegove dolge asociacije nastajajo v človekovi zavesti, toda kakor hitro povežemo njegovo asociativno teorijo ustvarjalnosti s fazami ustvarjalnega mišljenja, lahko takoj ugotovimo, da se najdaljše asociacije med pojmi pojavijo tedaj, ko se povezujejo pojmi iz ne-zavesti s pojmi v zavesti. To je najlažje opaziti pri fazah ustvarjalnega mišljenja, kakor jih je postavil francoski matematik Poincaré. Ustvarjalno mišljenje se po njegovem mnenju sestoji iz naslednjih faz, in sicer iz:

- saturacije
- inkubacije
- iluminacije in
- verifikacije.

Saturacija je tista faza, ko subjekt zbira podatke o vsem, kar zadeva problem, s katerim se ukvarja. Na neki točki začuti, da je zbral o problemu vse, kar ima za njegovo rešitev neki pomen in tu nastopi nasičenje. Nato nastopi druga faza, to je inkubacija. Subjekt se s problemom ne ukvarja več, pač pa se ukvarja z drugimi problemi. V tej fazi nastopi nekakšen proces "valjenja" zbranih informacij, ki je brez subjektove kontrole. Ta proces je lahko kratek ali pa dolgotrajen, vse je odvisno od kompleksnosti problema. Tudi obdobje "valjenja" je zunaj človekove volje. Ko je ta faza končana, se pojavi iluminacija ali "razsvetljenje", ki prinaša rešitev problema. Ta rešitev je nekakšna pojmovna predstava, ki jo razume samo subjekt, ki se ukvarja s tem problemom. Ta mora sedaj to rešitev prenesti v pojmovni svet obstoječega človeškega znanja s tem, da novo znanje preveri in potrdi. Tako je opravljena četrta faza ustvarjalnega mišljenja, to je verifikacija.

Prva faza ustvarjalnega mišljenja (saturacija) se odvije v zavesti, druga faza (inkubacija) se odvije v ne-zavesti. V tem kontekstu govori Trstenjak o algoritmičnih, po katerih zgrabi ne-zavest zbrane pojme, jih povezuje med seboj na osnovi vloge oziroma ukaza iz zavesti. Algoritmi delujejo samostojno, avtomatično in se vedno bolj osamosvajajo. Po notranjih zakonitostih svoje strukture zmorejo reševati vedno bolj komplicirane probleme in vedno hitreje. Subjekt mora v zavesti samo postaviti vprašanje, dati ne-zavesti dovolj veliko količino pojmov, ki so povezani z zastavljenim vprašanjem, in že se pojavi izid v formi iluminacije. Ta faza poveže simbolno rešitev v ne-zavesti z zavestjo, kjer se pojavi pojmovna predstava. V fazi verifikacije pa subjekt preoblikuje to predstavo na platformo pojmov obstoječega človeškega znanja. Izid stopi subjektu v zavest na način, ki razen njemu ni razumljiv nikomur, zato ga mora prilagoditi obstoječemu, to je dani človeški skupnosti. Kot vidimo, se saturacija in verifikacija kot fazi ustvarjalnega mišljenja odvijata v subjektovi zavesti, inkubacija samo v človekovi ne-zavesti, iluminacija pa naplavi rešitev iz ne-zavesti v zavest.

Behavioristična razlaga ustvarjalnega procesa ne pozna pojma intuicije, ker vse psihične procese razdrobi v najmanjše delčke, zato nastopi vprašanje, kje v tej razlagi se

nahajajo elementi intuicije. Odgovor je preprost, vendar nejasen. Intuicija se skriva v asociacijah subjekta, ki hoče rešiti problem. Del teh asociacij se skriva v zavesti (vloga), del v ne-zavesti (algoritmi), del v prehodu rešitve iz ne-zavesti v zavest (izid). Taka obrazložitev pojava intuicije v okviru behavioristične psihologije pa se opira na Trstenjakove poglede na ta problem.

Raba intuicije

Pri tem našem razmišljanju o intuiciji se je treba vprašati, zakaj je ta pri reševanju problemov tako zelo pomembna. Intuicija je podlaga ustvarjalnemu mišljenju vedno takrat, ko posameznik naleti na miselno blokado, ki jo predstavlja obstoječe znanje. Logika in izkustvo tedaj odpovesta in nadaljnja pot pri reševanju problema vodi le preko intuicije. To ne velja samo za poklice, ki so na "duhovni ravni", temveč tudi za "prizemljene" poklice. V vsakem primeru intuicija omogoči subjektu, da se odlepi od konkretne stvarnosti, naravna svoj duhovni pogled nekam v neznanu, toda predvideno, in pride tako mimo pregrad do nove in nepričakovane rešitve. Podlaga take rešitve je več ali manj vedno zavesten vnos problema v podzavest s predpostavko o rešitvi, ki ne temelji na presoji dejstev, temveč na intuiciji. Pri takem načinu razmišljanja, kjer se logika zavesti kombinira z intuicijo ne-zavesti, je samo vprašanje časa, kdaj bo prišlo do rešitve. Nekatero rešitve, ki so manj obsežne in zahtevne, se bodo pojavile že v nekaj minutah, pri reševanju kompleksnih problemov se bodo pojavile lahko šele čez nekaj mesecev ali celo let. Tu prehitovanje ni možno.

Ustvarjalnost je temeljna funkcija vsakega človeka in ne samo nadarjenih ljudi, ki so človeštvu zapustili veliko kulturno bogastvo. Razlika med preprostimi in nadarjenimi ljudmi je le v stopnji uporabe intuicije, toda uporabljajo jo vsi, tako eni kot drugi. Povsem razumljivo je, da mnogo manj kot logiko, toda uporabljajo. S tem se odpre vprašanje, kakšne so osnovne oblike intuicije, ki jih uporabljajo ljudje v vsakdanjem življenju in tudi pri iskanju zapletenih rešitev na področju znanosti. Po našem mišljenju ima intuicija tri oblike in sicer:

- slutnjo
- sum in
- namero.

Slutnja je nedoločen občutek emocionalne narave v funkciji sporočila, da se bo zgodilo kaj neprijetnega. Zaradi takih slutenj ljudje ne gredo na letalsko pot in letalo ima zares nesrečo; ne gredo na sestanek, kjer je nekdo resnično načrtoval, da bo z njimi obračunal; odpovedo posel, za katerega so se že dogovorili, pa se kasneje izkaže za goljufijo. Vendar slutnja nima vedno negativne naravnosti, temveč tudi izjemno pozitivno, vendar so taki primeri bolj redki. Nekdo zasluži, da je v kleti zaklad, gre kopat, in glej, zares najde nekaj zlatih cekinov. Drugi ima slutnjo, da bo zadel na loteriji velik dobiček. Kupi srečko in zares zadene tak dobiček. Slutnje se ne da analizirati in prav to kaže na njeno intuitivno naravo.

Sum je na nepotrjenem predvidevanju temelječa misel, da stvari in pojavi ne stojijo v takem redu, kot je zapisano, ali v taki veljavi, kot je dogovorjeno v neki skupnosti. Narava suma ima rahel racionalni značaj. Brez suma bi človeštvo ne imelo nobenega razvoja. Do suma ni mogoče priti po nobeni logični poti. Pri subjektu se pojavi sam od sebe in nakazuje tako rešitev, do katere z logičnim razčlenjevanjem ni poti, vendar je rešitev več kot pravilna, pogostokrat tudi neobičajna. Predvidevanja preprostih ljudi so velikokrat osupljivo točna. Na nekem hribu je kmetijska zadruga zasadila ogromno plantažo hrušk. Prišel je neki kmet iz bližnje vasi in izrazil sum, da na tisti zemlji verjetno hruške ne bodo obrodile. In res niso nikoli obrodile, po nekaj letih so jih

posekali. Sum je izredno pomembna oblika intuicije v znanosti. Raziskovalec brez intuicije je samo še uradnik za prekladanja znanja. Večina hipotez pri raziskavah, doktorskih tezah in podobno temelji na sumu o drugačnih povezavah, odnosih in strukturah pojavov in stvari ali pa sploh o drugačnemu redu njihovega obstajanja. Sum je lahko naravnano pozitivno ali negativno, to je odvisno od tega, kakšno vsebino vključuje, vendar vrednostni predznak nima izrazite narave. Subjekt, ki izrazi neki sum, je običajno praznih rok, kar zadeva dokazovanje, postavi ga zgolj na dozdevanje ali pa na predvidevanje.

Namera je oblika intuicije, pri kateri neka oseba pri drugi išče skrit vzrok za njeno dejanje oziroma obnašanje. Ljudje zaradi takih ali drugačnih namenov prikrivajo zavedno ali nezavedno pravi vzrok svojega ravnanja. Z namero je mogoče odkriti pravi vzrok tega reagiranja, pa najsi gre za prikrit namen ali za motiv. Neki bralec je prečital v časopisu članek in ugotovil, da namen pisanja in nagib sporočitelja nista skladna. Ali pa, da mu prijatelj eno pripoveduje, drugo si pa o njem misli. S tega vidika je namera taka oblika intuicije, ki subjektu omogoči, da odkrije prikrit motiv drugega subjekta oziroma njegovo motivacijo.

S tega vidika je sedaj jasno, da ljudje nasploh uporabljajo intuicijo in to v svojem zasebnem komuniciranju, še večjo vrednost pa ima njena uporabnost v poklicu oziroma pri delu nasploh. Mehanik pogostokrat zasluti, kje bi lahko bila okvara motorja ali naprave in tako zelo hitro reši problem. Sodnik išče pri zločincu motiv (namero) za uboj. Raziskovalec zasluti rešitev danega problema, jo opredeli s hipotezo, nato pa išče pot od rešitve nazaj na izhodiščno točko. Uporaba intuicije pri poklicnem delu vedno pomeni pri subjektu povečanost uspešnosti njegovega dela. To velja tako pri "prizemljenih" poklicih, kakor tudi pri "intelektualnih" poklicih. Velike razlike glede rabe intuicije v vsakdanjem življenju nastopajo tudi med subjekti različnih spolov. Intuicija je pri ženskah daleč bolj razvita kot pri moških. Vzrok tega ni znan. Lahko gre za stopnjo socialne prilagoditve, ki je pri ženskah daleč večja kot pri moških. Lahko gre za razlike, ki izvirajo iz tradicionalne delitve dela, ali pa izvirajo razlike iz anatomsko fiziološkega delovanja telesa, ki ga pogojujejo hormoni obeh spolov. Dejstvo je, da ženske ohranijo razmeroma visoko stopnjo intuicije tudi ko odrastejo, medtem ko jo pri moških skoraj večinoma prekrije racionalna sfera.

Tu se odpira vprašanje, kako je z razvojem logike in intuicije pri človeku. Intuicija je oblika spoznavanja, ki se pri človeku razvije prej kot logično mišljenje. Naše izkušnje kažejo, da je nekje najbolj razvita v predoperativni fazi razvoja otrokovega dojemanja sveta, to je nekje med 5. in 6. letom starosti, kasneje pa zakrni, kar je lahko deloma posledica zorenja ali pa tudi vzgoje, saj se po tem letu začne s sistematičnim izobraževanjem otroka, ki v celoti temelji na logičnem posredovanju znanja. Intuicijo pri šestletnem otroku lahko preizkusimo z igro "memory". 10 parov kart z enakimi slikami je razsutih pred otrokom tako, da so vidne le njihove hrbtni strani. Otrok izbere dve karti tako, kot da bi imel rentgenske oči, zakaj izbor pravilnega para je skoraj 90 %. V nasprotnem primeru odrasli izbira par zgolj po naključju in njegovi zadetki so izjemno nizki. V tej igri skoraj obvezno zmagajo otroci, ki si do zmage pomagajo z neko obliko intuicije.

Intuicija je način spoznavanja stvari, ki ima zelo različne oblike, ki pa niso raziskane. Tu se odpira za raziskovanje v psihologiji celotno področje ne-zavesti, kjer deluje intuicija s svojimi raznovrstnimi oblikami spoznavanja. Morda bi bila za izhodišče tega raziskovanja zelo primerna hipoteza P. Russela, ki trdi, da je intuicija funkcija desne hemisfere možganov, kar bi pomenilo, da je v centralnem živčnem sistemu tudi prostorsko locirana. V tem okviru bomo pri našem razmišljanju poskusili pojasniti, na čem temeljijo slutnja, sum in namera kot oblike intuicije. Nobenega dvoma ni, da se v

zavesti pojavi nekaj podpraznih dražljajev ali asociacije, te oblikujejo silno šibko zaznavo, ki pa je povezana z ogromnimi sklopi in strukturami pojmov ne-zavesti. Če subjekt ta proces ojača z vlogo, to je s hotenjem, da želi vedeti, kaj je na tem, tedaj pride do povezave med zavestjo in ne-zavestjo in sklop asociacij dvigne v subjektivno zavest vrsto pojmov, ki so v resnici rešitve, in tako pride do novega spoznanja.

Vse kaže, da je v znanosti ob koncu 20. stoletja zastoj povezan s spoznavno teorijo. Znanost bo morala, če bo hotela napredovati, sprejeti poleg spoznavne teorije pozitivizma tudi spoznavno teorijo strukturalizma, in sicer tako, da bosta z roko v roki hodili obe teoriji. Strukturalizem bo omogočil oblikovanje novih zamisli, s pozitivizmom pa se bo te ideje verificiralo. Toda spoštovati je treba dejstvo, da so znanstveniki pretežno oblikovani ljudje in zaenkrat prežeti s spoznavno teorijo pozitivizma. To pomeni, da bi bilo vsako izobraževanje tovrstnih znanstvenikov povsem nesmiselno. Rešitev tega problema ima svoje prijemališče v šolstvu, to je v vzgoji mladih ljudi. Od malega bi bilo treba vzgajati otroke tako, da bi sistem njihovega spoznavanja deloma temeljil na strukturalizmu (intuiciji), deloma na pozitivizmu (logiki), kar bi pomenilo, da bi analiza in sinteza v šoli prevladovali kot enakovredni metodi spoznavanja in učenja.